

Teza de abilitare
FODOREAN FLORIN-GHEORGHE

Pannonia, Dacia și Moesia în itinerariile romane. O abordare comparativă

REZUMAT

Prezenta teză de abilitare reprezintă o parte a activității de cercetare realizată de candidat după susținerea tezei de doctorat în anul 2004 la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie.

Puține provincii din Imperiul Roman au trăsături comune atât de evidente precum Dacia, Pannonia și Moesia. Pannonia a intrat în atenția romanilor începând cu anii 35-33 î.e.n. Înainte de acest moment, interesul roman în această zonă a fost unul economic. Pannonia a fost întemeiată ca provincie imperială de rang consular, cu numele *Illyricum inferius*, cândva după răzcoala dalmato-pannonică din 6-9 A.D. După aceasta, Traian a împărțit Pannonia în Superior, având trei legiuni, și Inferior, cu o singură legiune, la Aquincum. Moesia și-a creionat propria sa istorie în această regiune, istorie strâns legată de cea a Daciei și Pannoniei. Cartea lui Mócsy publicată în 1974 (A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. London and Boston. Routledge & Kegan Paul, 1974) este cel mai sugestiv exemplu că este bine ca provinciile din zona Dunării de Jos să fie tratate împreună. Moesia a devenit provincie romană în timpul lui Augustus. Provincia era mărginită la est de *Pontus Euxinus* (Marea Neagră), la vest de râul Drinus (Drina), în nord de *Danubius* (Dunărea) și la sud de munții *Haemus* (Balcani) și *Scardus* (Șar). În prezent, teritoriile incluse în fosta provincie Moesia sunt părți din Macedonia, sudul Serbiei (Moesia Superior), nordul Bulgariei și Dobrogea. Dacia este ultima provincie cucerită de romani. Motivele pentru care Traian a luat această decizie au fost numeroase. Unul din ele a fost dorința de a stabiliza frontiera Imperiului de-a lungul Dunării. Prin crearea Daciei, acest scop a fost îndeplinit.

Istoria ne arată numeroase momente în care aceste provincii au fost în pericol și s-au apărât în colaborare, ca un *totum*. Dacii au atacat Moesia în timpul lui Domițian. Aceiași daci au trecut Dunărea în iarna 101-102 e.n. În anul 102 e.n. o parte din trupele din Moesia au rămas în teritoriile sud-vestice de la nord de Dunăre (Banat) controlate militar de către romani la sfârșitul primului război cu dacii. În anul 105 e.n. un document, un *pridianum* al trupei *cohors I Hispanorum veterana* din Moesia Inferior menționează o *vexillatio* a acestei trupe *intra provinciam* (adică în Moesia Inferior), la *Piroboridava* (de-a lungul văii Siretului, la Poiana, în județul Galați) și *Buridava* (Stolniceni, județul Vâlcea). Apoi, la începutul domniei lui Hadrian, pentru a rezolva problemele provocate de sarmați, împăratul l-a desemnat pe Quintus Marcus Turbo în postura de comandant al armatelor din Pannonia și Dacia. În anul 166 e.n., după cel mai dificil moment al existenței provinciei Dacia (războaiele marcomanice), *legio V Macedonica* a fost adusă din Moesia Inferior la Potaissa, în Dacia Porolissensis. Acestea sunt doar câteva exemple care demonstrează că în multe momente provinciile danubiene au colaborat și au depășit împreună mai multe momente dificile.

Acestea sunt informații privind de istoria militară, cea care “leagă” istoria acestor provincii. Însă și alte caracteristici ale celor trei provincii pot fi analizate împreună. De aceea am decis, prin intermediul acestei teze de abilitare, să realizez o investigație amănunțită privind reprezentarea spațiului geografic al celor trei provincii în documentele cartografice ale epocii romane. Investigațiile regionale de acest fel oferă rezultate interesante, așa cum observe A. Mócsy: “One of the chief problems in the study of the history of the Roman Empire is that research relating to the empire as a whole is not organically interconnected with that relating to its parts. A daunting gap separates the study of central Roman imperial history from local, often highly developed, archaeological research. This gap may be bridged only by the use of a method which explores every aspect period by period and in accordance with historical principles” (A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. London and Boston. Routledge & Kegan Paul, 1974, *Preface*, XIX). Aplicată sau transpusă prin prisma cunoștințelor despre itinerariile romane, afirmația lui Mócsy este perfect sustenabilă. După mai mult de un secol în care au apărut publicații legate de itinerarii și cartografie romană, se poate observa că există încă multe aspecte nelămurite. Tabula

Peutingeriana și datarea ei reprezintă și în prezent o problemă, aspect care generează intense dezbateri. Același lucru este valabil și pentru *Itinerarium Antonini*.

Ideea de a scrie această teză de abilitare are la bază mai multe întrebări fundamentale: 1. *Tabula Peutingeriana* și *Itinerarium Antonini* conțin informații diferite cu privire la Pannonia, Dacia și Moesia? 2. De ce Dacia nu este menționată în *Itinerarium Antonini*? 3. Cum sunt prezentate și descrise cele trei provincii în alte surse cartografice și geografice din perioada Imperiului Roman târziu, precum *Notitia Dignitatum*, *Itinerarium Burdigalense sive Hierosolymitanum* sau *Cosmographia Anonimului din Ravenna*? 4. Cum au fost realizate *Tabula Peutingeriana* și *Itinerarium Antonini*? 5. Prin analiza informațiilor privind aceste trei provincii se pot obține informații noi care să ajute la datarea celor două documente? 6. Până în prezent, pentru datarea celor două documente, istoricii le-au analizat în întregul lor sau au investigat anumite zone, câteodată ocupându-se doar de mici detalii. Ce alte criterii metodologice se pot utiliza, pentru a obține noi informații? 7. Se poate face o diferențiere în ce privește scopul realizării celor două documente? 8. Presupunând că pot fi indicate noi criterii metodologice, pot fi acestea utile pentru a extinde metoda și pentru a o aplica și pentru alte regiuni, alte provincii ale Imperiului Roman?

În prezenta teză de abilitare am analizat și comparat cele două documente, *Tabula Peutingeriana* și *Itinerarium Antonini*, alături de alte izvoare și informații din literatura modernă. Am utilizat și informații din alte surse antice, precum *Notitia Dignitatum*, *Itinerarium Burdigalense sive Hierosolymitanum* sau *Cosmographia Anonimului din Ravenna*. Pentru a afla informații noi privind aceste documente, am aplicat o metodă nouă: comparația între distanțele dintre localitățile menționate. În *Itinerarium Antonini* distanțele sunt mai mari decât în *Tabula Peutingeriana*: 20 până la 30 de mile romane față de o medie de 8 până la 16 mile în *Tabula*. Demonstrația mea are în vedere cele trei provincii dunărene: Pannonia, Moesia și Dacia. Toate trei au avut un important rol militar în zona Balcanilor. La final, am ajuns la concluzia că pentru realizarea *Tabulei Peutingeriana*, cel puțin pentru aceste trei provincii, compilatorul/compilerii acestui document au folosit ca și surse *itineraria* militare timpurii. Cel care a realizat *Itinerarium Antonini* a folosit, în schimb, documente oficiale din perioada Imperiului Roman târziu, legate de serviciul oficial de transport al Imperiului Roman, *cursus publicus*. Utilizând facilitățile și logistica pusă la dispoziție de către statul roman, un călător putea acoperi, zilnic, o distanță mai mare, de 20, 25, 30 de mile. În cazul primului document, *Tabula Peutingeriana*, valorile mai mici pot reflecta distanțele acoperite de armata romană în marș, în timpul cuceririi noilor teritorii, de aceea valorile sunt mai mici (în multe cazuri se repetă valoarea de 12 mile, care înseamnă un *iustus iter*). În viitor, utilizând aceeași metodă comparativă, voi putea extinde cercetările și asupra altor provincii ale Imperiului Roman.

Teza de abilitare este structurată în nouă capitole. Fiecare provincie este prezentată separat. Capitolele 2.2, 2.3 și 2.4 reprezintă descrieri ale fiecărei provincii: Pannonia, Dacia și Moesia. Fiecare din aceste capitole este structurat după același model. Am încercat să pun în evidență câteva caracteristici esențiale: 1. modelul de cucerire al fiecărei provincii; 2. organizarea infrastructurii militare; 3. organizarea administrativă. Capitolul 2.5 prezintă un istoric al cercetărilor privind informațiile din itinerariile romane pentru fiecare provincie. În capitolele 2.6, 2.7 și 2.8 am prezentat toate categoriile de informații cu referire la sursele cartografice antice. Capitolul 2.6 se referă la Pannonia. Se poate observa că pentru această provincie majoritatea informațiilor se referă la drumul de limes de-a lungul Dunării. Pentru așezările din interiorul provinciei se cunosc puține date. Chiar și informațiile arheologice sunt puține, în lipsa cercetărilor de teren pentru aceste așezări din interiorul provinciei. Capitolul 2.7. este dedicat provinciei Dacia. Am prezentat și interpretat toate informațiile din *Tabula Peutingeriana* cu referire la Dacia. De asemenea, am încercat să localizez, acolo unde au existat suficiente informații, toponimele din documentul antic. Am descris fiecare sector de drum separat. Am utilizat, pentru Dacia, și informațiile din alte surse: Columna lui Traian, *Cosmographia Anonimului din Ravenna*, precum și informații rezultate din cercetări arheologice. Am utilizat aceeași metodă în capitolul 2.8, unde am analizat drumurile romane din Moesia.

În ultimul capitol, 2.9, am rezumat, analizat și interpretat toate informațiile disponibile. Concluziile mi-au relevat noi informații legate de scopul, contextul istoric, originea și rolul celor mai importante itinerarii romane cu referire la spațiul geografic ales pentru această cercetare.